

Symposium 1991

G.J. HOOYKAAS

Op 16 november 1991 werd in het Rijksmuseum ('s morgens) en in het Van Goghmuseum ('s middags) het vijftiende symposium van de Werkgroep 19e eeuw gehouden. Ter gelegenheid van het derde lustrum van de Werkgroep had het bestuur als thema gekozen 'De uitvinding van de negentiende eeuw'. Drie sprekers belichtten de beeldvorming in de geschiedschrijving, de literatuurgeschiedenis en de kunstgeschiedenis. Drie co-referenten gaven kort hun opinie.

In een ambitieus betoog naar aanleiding van recente literatuur over het fenomeen nationalisme pleitte N.C.F. van Sas voor een lange negentiende eeuw van rond 1770 tot de Eerste Wereldoorlog. Mythen waren in het proces van natievorming van groot belang en de negentiende eeuw was *de* eeuw van de nationale mythe. Historici speelden in de constructie van nationale mythes een opmerkelijke rol. De schoolstrijd en de verzuiling vormden geen bedreiging voor de eenheid van de natie. Veeleer hebben zij stimulerend gewerkt op de ontwikkeling naar een integraal nationalisme.

In zijn reactie had J.Th.M. Bank een voorkeur voor een negentiende eeuw van 1813 tot 1913, jaren die in de beleving van tijdgenoten een cesuur markeerden. Hij vroeg zich af of het sacrale karakter van het Nederlandse nationalisme niet meer aandacht verdiende en onderstreepte dat de dubbele loyaliteit aan staat en aan kerk/school/zuil allerm minst afbreuk had gedaan aan het proces van natievorming.

W. van den Berg behandelde de beeld- en mythevorming in en over de negentiende-eeuwse letterkunde. Sinds Potgieter werd die literatuur in negatieve stereotiepen veroordeeld. De schrijvers van handboeken conformeerden zich daaraan maar zagen de jaren dertig en tachtig als perioden van vernieuwing. Dit had invloed op de cesuurvorming. De beweging van tachtig werd en wordt vaak als het begin van een nieuwe eeuw gezien. Van den Berg nam afstand van de zienswijze die de negentiende eeuw als slaperig kenschetste, maar bleek niet gelukkig met sommige pogingen tot opwaardering. Hij bepleitte een brede cultuurhistorische benadering waarin de specifieke negentiende-eeuwse invulling van de letterkunde centraal stond.

Hiertegen nam Marita Mathijssen in haar co-referaat krachtig stelling. De kastijding door Potgieter en anderen beschouwde zij als een beschavings-offensief, 'een opvoedingsstrategie'. De breuk van de jaren tachtig werd schromelijk overschat. De negentiende eeuw liep en loopt door tot en met 1899. Zij onderschreef wel het pleidooi voor het onderzoek naar de functionele aspecten van de literatuur.

E. van Uitert betoogde dat Nederland in de negentiende eeuw geen schilderkunst van internationale allure kende. Er was geen stuwend mecenaat, geen stimulerende kunstcritiek. Het nationaal besef inspireerde sommige schilders maar was voor anderen duidelijk een remmende factor. Eerzuchtige kunstenaars vestigden zich in het buitenland. Mede daardoor ontbrak in het vaderland een avant-garde. De schilderkunst kende weinig ontwikkeling. Markante cesuren ontbraken. Het werk van Anton Pieck is bepalend geworden voor de beeldvorming. Van Uitert signaleerde een pijnlijk tekort aan artistieke kwaliteit en moest constateren dat een serieus debat over de verguizing ontbrak.

Bij de noodzaak om contemporaine kwaliteitscriteria te onderzoeken sloot R. de Leeuw zich aan. Hij distancierde zich van de betekenis die het oordeel van buitenlanders zou hebben en wees op de beoordeling van Schelfhout door Van Gogh.

Het onderwerp van het symposium nodigde uit tot kritische reflectie. De sprekers leverden daaraan ruimschoots een bijdrage door menige provocatie: Van Sas door de negentiende eeuw met ettelijke decaden op te rekken, Van den Berg met zijn kritiek op standpunten van enkele leden van de Werkgroep, Van Uitert in zijn herhaald kritisch oordeel over het *Documentatieblad*. Dat veroorzaakte enige *rumor in casa*. Onwillekeurig moest ik denken aan een fors meningsverschil uit de vorige eeuw. Thorbecke schreef toen aan zijn opponent Groen van Prinsterer:

Ik denk, dat onze oude en goede betrekking bij een verbloemd, niet bij een beleden verschil van denkwijzen lijden kan.¹

Dat is een misschien niet altijd even gemakkelijk standpunt. Maar wetenschappelijk onderzoek kan slechts baat hebben bij een kritische instelling. Mathijssen en De Leeuw dienden ook stevig van repliek, al moet het mij van het hart dat Van den Bergs bronnen niet zo duister zijn als eerstgenoemde voorgaf.

Opmerkelijk is een verschil in benadering tussen Van den Berg en Van Uitert. De literatuurhistoricus weert het esthetisch element uit zijn wetenschappelijk oordeel. Schoonheid behoort tot het domein van de literaire kritiek. Bij de kunsthistoricus is het kwaliteitscriterium een essentieel onderdeel van de wetenschappelijke taxatie.

Over de kwestie van de periodisering van de eeuw bestaat geen eenstemmigheid. Dat was ook niet te verwachten. Het antwoord op die vraag is

niet alleen afhankelijk van de tak van wetenschap die men beoefent maar ook van de positie die men daarbinnen kiest. Overdreven geformuleerd kent iedere onderzoeker zijn negentiende eeuw. In een recent interview filosofeert J. Zijlstra over de crisis in een aantal politieke partijen:

Al onze politieke partijen, met uitzondering van D66, wortelen in de negentiende eeuw. Die eeuw heeft praktisch gesproken heel lang geduurd. Eigenlijk tot in onze dagen. Maar nu is het dan echt voorbij, en gaat de komst van een nieuwe tijd zijn uitwerking krijgen.²

De Werkgroep kan terugzien op een levendig lustrumsymposium. Na afloop werd nog lang nagepraat. De discussie gaat verder. Verschil van mening is een groot goed. Het stimuleert de gedachtenwisseling en voorkomt een slaperige zelfgenoegzaamheid die de negentiende eeuw zo vaak is verweten.

Noten

- 1 G. Groen van Prinsterer (ed.), *Brieven van Thorbecke, 1830-1832* (Amsterdam 1873) 78.
- 2 'Mijmeren in de badkuip, in *De Volkskrant* van 8 februari 1992.